

Pirmasis rektorius dešimtmetis

Rektorius!

Sėkmė visada išaugina sparnus. Jaunas fizikos-matematikos mokslų daktaras J. Kubilius žinojo, ką veikti toliau. Tačiau gyvenimas visada ir visiems toks nenuspėjamas. Kol J. Kubilius planavo savo ir kitų mokslinius tyrimus, gyvenimo aplinkybės patylomis triūsė tiesdamos jam visai kitą kelią. Kai atsigręži atgal apžvelgdamas, kas įvyko, atrodo – taip ir turėjo būti.

Politinis atlydis, prasidėjęs po TSKP XX suvažiavimo, atnešė daug permainų ir Lietuvai. Pirmiausia – didysis tremtinių grįžimas, nors ir nutylimas, tarsi nepastebimas oficialios informacijos skleidėjų. Keitėsi ir valdžios bei valstybinių įstaigų žmonės. Svetimtaučius keitė lietuviai, stalininės epochos valdininkus – liberalesni, ryžtingesni žmonės.

1956 metų balandžio 16 dieną Vilniaus universiteto rektorius prof. J. Bučas buvo pakeistas J. Bulavu.

Juozas Bulavas (1909–1995) gimė Rokiškio raj. Ginotų kaime. Kauno universitete studijavo teisę, 1931 metais įstojo į LKP ir dirbo įvairių organizacinį ir partinį darbą Lietuvoje bei užsienyje. 1938 metais dėl nesutarimų su A. Sniečkumi ir kitais LKP vadovais dėl partijos veiklos ir taktikos pašalintas iš partijos už „dezertyravimą iš nelegalaus darbo“. Nuo 1940 metų rugsėjo 1 dienos J. Bulavas pradėjo dirbti Vilniaus universiteto Teisės fakultete, karo metais mokytojavo. 1945 metais vėl grįžo į universitetą, taip pat dirbo ir Mokslų akademijoje: 1946–1952 metais buvo Teisės instituto, 1953–1956 – Ekonomikos instituto direktorius. Į partiją „A. Sniečkui ir V. Niunkai primygtinai siūlant“ įstojo tik 1952 metais.

Naujasis rektorius ėmėsi universiteto atlietuvavimo politikos. Buvo pakeista apie 100 nekvalifikuotų ateivių. Prorektorius K. Mitropolskį pakeitė E. Meškauskas, Teisės fakulteto partorgas I. Adžalovas už kyšininkavimą net nuteistas. Tačiau „atlydžio rektorius“ vargu ar galėjo pergyventi patį atlydį. 1956 metais Vėlinių minėjimas Rusų kapinėse virto tautine manifestacija. Apie 1000 žmonių, daugiausia studentų, giedojo Lietuvos himną, tautines giesmes, degino žvakutes ant J. Basanavičiaus, M. K. Čiurlionio ir kitų Lietuvai nusipelnusių žmonių kapų. Dalyvių būrį, žygiuojantį iš kapinių į miesto centrą, sklaidė milicija ir kareiviai. Po švenčių Vilniaus miesto partijos komitetas sušaukė posėdį, į kurį buvo pakviesti aukštųjų mokyklų atstovai. Pareikalauta pašalinti 285 studentus. Rektorius J. Bulavas išdėstė aukštųjų mokyklų nuomonę nevykdyti šio reikalavimo. Viskas buvo perduota LKP CK. Ten aukštosios mokyklos susilaukė paramos.

Tačiau vos po pusantrų metų, 1958 metų birželio 5 dieną, LKP CK biure buvo prisiminta: „Drg. Bulavas, užuot davęs šiam faktui tinkamą politinį įvertinimą ir mobilizavęs kolektyvą kovai prieš nacionalistinius reiškinius, pagrindinį dėmesį nukreipė į tai, kad sušvelnintų dalyvavusių nacionalistiniame išpuolyje studentų kaltę ir atsakomybę.“

Ideologinis spaudimas toliau stiprėjo. Dabar nacionalinių nuotaikų slopinimo pastangos buvo sutelktos į pažeidžiamiausią sritį – Lietuvių literatūros katedros veiklą. 1957 metų sausio 10 dieną universiteto partinės organizacijos ataskaitiniame-rinkiminiame susirinkime A. Sniečkus kritikavo šią katedrą priekaištaudamas, kad nagrinėjant XIX amžiaus literatūros kūrinius, pernelyg pabrėžiama carizmo kritika, taigi atsiranda negatyvių minčių apie rusų tautą, aktyvų studentų dalyvavimą 1956 m. Vėlinėse siejo su šios katedros veikla. Katedra buvo puolama ir toliau, tam pritarė, o dažnai ir tiesiogiai dalyvavo ir kai kurie universiteto darbuotojai: partinio biuro sekretorius K. Navickas, komjaunimo organizacijos sekretorius J. Bielinis, L. Lisenkaitė... 1958 metais iš Lietuvių literatūros katedros vedėjos pareigų pasitraukė M. Lukšienė, be kitų dalykų, smarkiai kritikuota ir už tai, kad rengdama J. Biliūno raštus, įtraukė į juos ir anticarinius rašinius. Šiuos raštus net buvo nustota platinti. Užkliuvo ir jos monografija „Jono Biliūno kūryba“.

Galų gale dėl padėties Lietuvių literatūros katedroje buvo apkaltintas rektorius J. Bulavas. Jo veikla svarstyta 1958 metų birželio 25 dieną LKP CK biure. Nutarta J. Bulavą pašalinti iš universiteto rektoriaus pareigų, „kaip neužtikrinusį par-

tijos linijos studentų komunistiniame auklėjime“. Oficialusis to meto stilius – nugludintos abstrakcijos.

1959 m. liepos 28 dieną LKP CK pakartotinai svarstė J. Bulavą. Jis buvo apkaltintas politinėmis klaidomis, lenininės nacionalinės politikos pažeidimais ir pašalintas iš partijos. J. Bulavas 1959–1968 metais dirbo Ekonomikos instituto vyresniuoju moksliniu bendradarbiu, 1969–1973 m. vadovavo Istorijos instituto Teisės sektoriui. Nuo 1989 metų dalyvavo Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio veikloje. Į LKP sugrįžo tik partijai atsiskyrus nuo TSKP. 1992 metais buvo išrinktas į Lietuvos Respublikos Seimą.

J. Bulavo svarstymas tebuvo, žinoma, formali rektoriaus pašalinimo pabaiga. Sprendimas buvo jau priimtas, naujo rektoriaus kandidatūra parinkta ir apsvarstyta. Tik būsimasis rektorius apie tai nežinojo. Nors nujautė. 1958 metų žiemą Fizikos-matematikos instituto direktorius A. Jucys prasiarė, kad apie Kubilių kalbama kaip apie naująjį Vilniaus universiteto rektorių. Tuokart J. Kubilius numojo ranka. Tokia perspektyva neatrodė reali. Kad ir dėl biografijos... Tačiau neužilgo pokalbiui į CK pasikvietė V. Niunka. Kalbėjosi apie instituto problemas, tačiau neatrodė, kad jos sekretoriui ideologiniams reikalams itin rūpėtų. Matyt, norėta tiesiog pamatyti, kaip tas Kubilius atrodo. 1958 metų birželio pabaigoje J. Kubilius išvyko į Leningradą dalyvauti ginant vieną disertaciją. Iš Leningrado universiteto rektorato perdavė žinią, kad J. Kubilius prašomas paskambinti į LKP CK mokslo ir kultūros skyrių. Nujausdamas apie ką gali būti kalbama, paprašė pasakyti, kad J. Kubiliaus nepavyko rasti. Vėliau paaiškėjo, kad norėta paprašyti J. Kubi-

liaus skubiai grįžti ir dalyvauti LKP CK biure svarstant J. Bulavą. Vos grįžusį į Vilnių J. Kubilių vėl pakvietė V. Niunka. Dabar sekretorius jau be užuolankų pasakė, kad nutarta J. Kubilių paskirti Vilniaus universiteto rektorium. Pasikalbėta trumpai ir aštrokai. J. Kubilius pareiškė, kad netinkas į šį postą dėl biografijos dėmių. V. Niunka – tai nesvarbu. Tačiau buvę svarbu, kai norėjęs išvažiuoti į doktorantūrą. Nejaugi? V. Niunka neprisimenąs. O kas tada pasirašė telegramą į Maskvą, ar ne sekretorius? V. Niunka nutylėjo. Pasiūlė užėiti pas A. Sniečkę. A. Sniečkus tarstelėjo, jog įsivaizdavęs J. Kubilių stambesnį. Toliau kalbėjosi panašiai kaip su V. Niunka. A. Sniečkus ragino nesispyrioti. Sutarė, kad J. Kubilius dar pagalvosias.

Taigi – sunkūs svarstymai, dvejonės. Nepriimti siūlomų pareigų, pasišvęsti vien mokslui, galbūt išgarsėti matematikos pasaulyje, rašyti straipsnius ir knygas, pasinerti į tyrimėjimus, kartais juntant, jog matematinės mintys pernelyg grynos ir abstrakčios, kad turėtų įtakos gyvenimui... Ar vis dėlto – imtis vadovauti dideliam, sudėtingam visuomeniniam organizmui, stoti ten, kur susimezga įvairiausių santykių gijos: valdžios sistemos įtaka, reikalavimai, siekliai, žmonių interesai, gyvas kultūros ir mokslo darbas, kasdienė neįdomi, bet būtina ūkio priežiūra, kur lyg banga po bangos ateina kartos, vedinos ilgesio, noro, troškimo, vilties perimti, įsiurbti į save, kas anksčiau sukurta, permąstyti, perjausti, priimti ar atmesti, suteikti savo gyvenimams formą, tikslą, prasmę... Tiesą sakant, niekada nesijautė galįs užsisklęsti vienos srities, vieno mokslo rėmuose. Galvojo apie mokslą ir kultūrą lyg rūpestingas ir savarankiškas ūkininkas: svarbu bei reikalinga ir tai, ir šitai, visa reikia derinti, plėtoti, ugdyti...

Paskyrimą rektoriumi dar turėjo patvirtinti LKP CK biuras. Posėdyje J. Kubilius pareiškė sutinkąs, tačiau tegu visiems bus žinoma, kad į šias pareigas nesiveržias, todėl ateityje te niekas nepriekaištauja dėl biografijos dėmių. Pritarę J. Kubiliaus paskyrimui, biuro nariai bandė pamokyti, kaip tvarkytis. A. Sniečkus pasiūlė pakeisti abu prorektorius – E. Meškauską ir S. Jankauską. J. Kubilius atsakė, kad pirmiausia susipažinsias su darbu universitete, išsigilins į padėtį. Nėra kur skubėti. Vilniaus universitetas tuomet tiesiogiai priklausė TSRS aukštojo ir specialiojo mokslo ministerijai. Buvo būtina vykti į Maskvą, aplankyti tenykščius valdžios kabinetus. Tuo labiau, kad būtent juose sprendžiami svarbūs universiteto gyvenimui etatų ir finansų klausimai. Maskvoje jokių netikėtumų nebuvo. Sutvarkyti praktinius reikalus padėjo pirmasis ministro pavaduotojas M. Prokofjevas (vėliau tapęs TSRS švietimo ministru), Aukštojo mokslo ministerijos kolegijos patvirtinimas tebuvo formalumas. Reikėjo dar apsilankyti TSKP CK mokslo skyriuje. Ten pabandė demonstruoti budrią partijos akį: valdininkas, skaitydamas biografiją, reiškė pastabas. Net brolio Juozo darbas sodininku nepatiko. Teko pakartoti maždaug tą patį, ką buvo sakęs LKP CK biure. Padėjo.

TSRS aukštojo ir specialiojo mokslo ministro įsakymu J. Kubilius Vilniaus universiteto rektoriumi buvo paskirtas 1958 metų liepos 3 dieną. Tačiau pareigų perdavimas užsitęsė iki liepos 18 dienos. Universitetas gyveno 379-uosius metus, J. Kubilius ėjo 37-uosius. Rusų kalba leidžiamame žurnale „Amerika“ buvo parašyta, kad tuometinis 38 metų Harvardo universiteto prezidentas yra jauniausias universiteto rektorius pasaulyje. Remdamiesi tuo straipsniu, žurnalistai šį titulą perdavė J. Kubiliui. Pir-

majame susitikime su universiteto bendruomene naujasis rektorius pareiškė pasiryžęs padaryti viską, kad universitetas galėtų didžiuotis ne tik savo istorija.

Didžiuotis istorija, beje, taip pat dar reikėjo išmokti.

Valdžios svertai, smagračiai ir žmonės

Vilniaus universitetas 1958-aisiais metais. Pirmiausia – abstrakti ryšių ir priklausomybių schema. Skaičiai: 7 fakultetai (Ekonomikos, Teisės, Istorijos ir filologijos, Fizikos-matematikos, Chemijos, Medicinos, Gamtos), trys atskiros katedros (Karinio parengimo, TSKP istorijos, Fizinio lavinimo ir sporto), 366 dėstytojai (16 profesorių ir mokslo daktarų, 104 docentai ir mokslų kandidatai), 50 dėstytojų antraeilininkų, 82 administracijos ir valdymo etatai, 194.5 administracijos ūkio etatai, bibliotekos darbuotojai. 3436 dieninio skyriaus, 2206 neakivaizdinio, 13 vakarinio skyriaus studentų. Valdymas: rektorius, prorektoriai, fakultetų tarybos. Partinė organizacija (*nota bene!*). Saugumas. Aukštojo mokslo ministerija Maskvoje, Universitetų valdyba (labai svarbu!), LTSR CK mokslo skyrius (ne ką tegali!), trečiasis LKP CK pastato aukštas (su jais – išmintinga ir apdairi diplomacija). Naivu galvoti, kad viskas sklandžiai klosis. Svarbu, kad jokiai įtakai, jokiame incidentui nebūtų suteikiama tokia reikšmė, kokios jis nenusipelno. Kitaip visuma neteks pusiausvyros, ir tikslas išslys iš akiračio. *Quidquid agis, prudenter agas et respice finem!*

Prorektoriais buvo galima pasikliauti. Mokymo reikalus tvarkė E. Meškauskas, mokslo – S. Jankauskas, ūkio ir administracijos – D. Grincevičius. Visus tris aukštesnioji valdžia

spaudė pakeisti. Ūkio reikalų prorektoriaus netvirtino Aukštojo mokslo ministerija, radusi kažkokių priekabių. Į jo vietą greitai buvo paskirtas J. Stankevičius. „Trečiasis aukštas“ rekomendavo keisti kitus du. Neoficialiai E. Meškauskas partijos aktyvistų buvo vadinamas „supuvusiu liberalu“. Tai buvo protingas, ramaus ir malonaus būdo žmogus. Su juo buvo gera dirbti. Rektorius J. Kubilius delsė, kiek galėjo, kol CK rekomendacijos netapo reikalavimais. 1959 metų vasario mėnesį teko pasiųsti raštą į CK prašant, kad E. Meškauskas būtų pakeistas kitu asmeniu, „turinčiu didesnius organizacinius sugebėjimus ir sugebančiu ryžtingiau vykdyti partijos politiką“.

Eugenijus Meškauskas (1909–1997), baigęs Raseinių gimnaziją, 1927–1931 studijavo Kauno universitete teisę. Dalyvavo studentų marksistinių organizacijų veikloje. Teisės studijas baigė tik 1940 metais. 1940–1941 metais dėstė marksizmą-leninizmą Kauno ir Vilniaus universitetuose. Prasidėjus karui evakavosi. Grįžęs vėl dėstė Vilniaus universitete, 1947–1956 metais buvo Istorijos ir filologijos fakulteto dekanas, 1956–1959 prorektorius, nuo 1956 metų – Dialektinio ir istorinio materializmo katedros vedėjas. E. Meškausko žmona – Michalina Navikaitė-Meškauskienė buvo aktyvi prieškario Lietuvos marksistinio judėjimo veikėja, vėliau dirbo įvairiuose LTSR valdžios postuose. Kolegos kartais švelniai pašiepdavo nuosaikių pažiūrų filosofą pavadindami jį „Meškauskienės vyru“.

Maždaug pusmetį CK ieškojo naujo prorektoriaus. Pagaliau buvo apsistota prie S. Lazutkos kandidatūros. Gal tainė buvo pats geriausias sprendimas. S. Lazutka 1951–1954 metais dirbo LKP CK mokslo ir kultūros skyriaus vedėju.

Sklido kalbos apie jo „idėjiškumą“. Tačiau greit paaiškėjo, kad su juo buvo galima dirbti.

Stasys Lazutka prorektoriumi dirbo iki 1963 metų. Kartais jo principinga laikysena grumiantis su valdžios įstaigomis net praversdavo. Kartą S. Lazutka pranešė rektoriui apie saugumiečių reikalavimą nešalinti dėl skolų iš universiteto kelių studentų. Buvo aišku, kad saugumas globoja savo agentūrą universitete. Nutarta pasipriešinti. S. Lazutka net pareikalavo, kad universiteto „kuratorius“ saugume (kažkoks rusas) būtų pakeistas.

Mokslo reikalų prorektorius S. Jankauską, patikimą bendradarbį ir bendramintį, pavyko išlaikyti iki 1963 metų. Jį pakeitė J. Grigonis – tuometinis LKP CK kultūros ir mokslo skyriaus vedėjas.

Partinė organizacija. Tais laikais – nė plaukas nuo galvos be jos žinios... Ji – totalitarinės politinės sistemos grandis – galėjo būti CK sprendimų vykdytoja, iniciatorė, galėjo būti rektoriaus oponentė ar sąjungininkė. Geriau, žinoma, sąjungininkė, į kurią ateitų patikimi, išbandyti žmonės arba jauni mas – paveikesnis, mažiau susaistytas visokiausių santykių ir ryšių. J. Kubiliui pradėjus rektoriauti partinės organizacijos sekretoriumi buvo V. Kuzminskis. Po šios tokios pradinės trinties, kai sekretorius bandė globoti jaunąjį rektorių, susiklostė gana geri, dalykiški santykiai. Vėliau beveik visada pavykdavo pasiekti, kad partinės organizacijos sekretoriumi taptų rektoriaus iš anksto numatytas asmuo. Tekdavo tartis su aukštesniaisiais partiniais organais, kalbėtis su universiteto partiečiais. Tokia jau buvo tų laikų demokratija.

J. Kubiliaus rektoriavimo metais partinės organizacijos sekretoriais buvo V. Kuzminskis, J. Bielinis, Č. Kudaba,

P. Kūris, Č. Ladukas, P. Bernotavičius, V. Nekrašas, K. Poškus, V. Gobis, B. Genzelis. Beveik visi jie – buvę universiteto komjaunimo komiteto sekretoriai, taigi – užsiauginti universitete.

Partinės organizacijos sekretorius buvo galinga figūra. Panorėjęs lengvai neatsikratysi. Tačiau diplomatišką išeitį visada galima rasti. Lietuvių literatūros katedros byloje pernelyg aktyviai ėmė reikštis J. Bielinis. Kai tuometinis Vilniaus miesto partijos komiteto antrasis sekretorius P. Griškevičius, kalbėdamas su J. Kubiliumi, prasitarė ieškąs kandidato į Lenino rajono partijos komiteto sekretorius, J. Kubilius turėjo ką pasiūlyti. Juo tapo J. Bielinis. Dar daugiau diplomatijos reikėjo bendraujant su aukštesniąja valdžia. Skambučiai iš CK dėl „gerų vyrų“ reikalų nebuvo reti. Vos pradėjus dirbti rektoriumi, kilo nedidelis konfliktas dėl generolo J. Žiburkaus, gyvenusio universiteto dėstytojų name ir ankstesnio rektoriaus potvarkiu nemokėjusio už viršplotį. J. Kubiliaus nuomone, tą lengvatą, kaip prieštaraujančią įstatymams, reikia panaikinti. Paskambino iš CK: liaudies didvyriui J. Žiburkui esą reikia padaryti išimtį.

– Išimtį padaryti galima, – atsakė rektorius. – Jei bus raštiškas CK nutarimas.

Aišku, toks nutarimas negalėjo būti priimtas. Panaši taktika padėdavo atlaikyti spaudimą ir vėliau. Tačiau J. Kubilius valdžios sluoksniuose įgijo „nesukalbamo žmogaus“ vardą. Dar sunkesnis buvo centrinės Maskvos valdžios spaudimas. Jai Lietuvoje tiesiogiai atstovavo Maskvos paskirti antrieji CK sekretoriai, už akių vadinami „generalgubernatoriais“. Nors mokėję kalbėti tik viena – rusų – kalba, jie buvo tikrieji internacionalizmo sargai. Internacionalizmas,

žinoma, buvo suprantamas kaip rusų kalbos ir kultūros viešpatavimas. Kartais net išsilavinę centrinio Maskvos valdžios aparato žmonės stebindavo naiviai imperine mąstysena. Profesorius M. Prokofjevas kartą paklausė prorektoriaus J. Grigonio, lydėjusio jį kelionėje po Lietuvą, kokia kalba kalbama jo šeimoje. Ir stebėjosi, kam reikalingos lietuviškos mokyklos.

1958 metais rektorius buvo spaudžiamas įsteigti grupę su rusų dėstomąja kalba Medicinos fakultete. Ypač tuo rūpinosi tuometinis generalgubernatorius Šarkovas. CK biuro posėdyje J. Kubilius buvo spaudžiamas sutikti. Reikėjo tvirtai argumentuoti savo „prieš“: dauguma rusų grupių studentų yra atvykę į Vilnių ir norintys čia likti, taigi – į darbo vietas kitose Lietuvos vietose jie nevyks, be to, rusų grupė esanti Kauno medicinos institute, tarp kitko, ir nepagrįstoms kalboms apie Lietuvos rusinimą negalima duoti peno. Nutarimo taip ir nepriėmė, tačiau J. Kubilių pradėjo kviesti į CK rūmų kabinetus ir „apdoroti“. L. Šepetys prasitarė, kad yra TSKP CK nutarimas nacionaliniu klausimu. Visi TSKP CK nutarimai buvo slapti, kas juose rašoma, galėjo žinoti tik viršutinių valdžios piramidės aukštų žmonės. Atskleidęs šią „paslaptį“, pats L. Šepetys, tuometinis CK aukštųjų mokyklų ir mokslo įstaigų skyriaus vedėjo pavaduotojas, buvo išbartas. Vis dėlto tuomet pavyko atsilaikyti. Tačiau 1959 metų birželio 16 dieną buvo priimtas LKP CK nutarimas dėl papildomų rusų grupių organizavimo. Po vieną grupę buvo įsteigta Istorijos ir filologijos fakulteto dieniniame skyriuje, Teisės fakulteto neakivaizdiniame skyriuje, papildomai pridėta grupė Fizikos-matematikos fakultete. Lietuvių studentų nuošimtis kiek sumažėjo, tačiau visą laiką liko didesnis už lietuvių gyventojų nuošimtį (1958 metais į dieninį

Kauno politechnikos instituto rektorius K. Baršauskas (kairėje) ir Vilniaus universiteto rektorius J. Kubilius (dešinėje) 1959 m. Tuomet KPI filialas Vilniuje (vėliau – Vilniaus inžinerinis statybos institutas) glaudėsi Vilniaus universiteto Chemijos fakultete.

skyrių lietuvių studentų buvo priimta 93,3 %, 1959 – 91,7 %; iš viso 1960/61 mokslo metais dieniniame skyriuje mokėsi 90,8 %, 1965/66 – 85,8 % lietuvių studentų).

Visi svarbiausi Universiteto gyvenimo reikalai buvo sprendžiami Maskvoje. O ten – savi dėsniai ir taisyklės. Aukštojo mokslo ministerija skirstė finansus, etatus, tvarkė tiekimo reikalus. Dėl kiekvienos smulkmenos tekdavo skambinti ar važiuoti į Maskvą. 1958 metų pabaigoje J. Kubilius išvyko į „dalykinę“ komandiruotę – derinti 1959 metų etatus. Patyrusių žmonių patartas pirmiausia aplankė Universitetų valdybos viršininko pavadauotoją D. Lysenką. Pokalbio pabaigoje tarstelėjo: gal surastų laiko vakarienei „Metropolyje“? Žinoma, surado. Restorane reikėjo, suprantama, pavaišinti ne tik valgiais. Užtat kitą dieną etatų klausimas buvo greitai

ir sklandžiai sutvarkytas. Ką beveiksi. *When in Rome, do as the Romans do!*

Spręsti ūkinius klausimus gerokai palengvėjo, kai Chruščiovo reforma decentralizavo aukštųjų mokyklų valdymą. 1959 metais buvo sukurtas LTSR Ministrų tarybos Valstybinis aukštojo ir specialiojo mokslo komitetas. Jo pirmininku buvo paskirtas V. Kuzminskis. Dėl kiekvienos smulkmenos nebereikėjo kreiptis į Maskvą. Paaikškėjo, kad Maskvos valdininkai Vilniaus universitetui skirdavo tik trečdalį normose numatytų lėšų. Užtat Maskvos aukštosios mokyklos gaudavo didesnę pyrago gabalą, įstengdavo statyti net naujus pastatus.

Universiteto žmonės. Studentai – pradedantys, baigiantys studijas, išeinantys į gyvenimo marias su įgytomis žiniomis, patirtimi, tikslais, siekiais, požiūriais, dažnai nulemtais tų žmonių, kuriuos universitete sutiko, su kuriais bendravo. Taigi – dėstytojai. Jų 1958 metais buvo apie 400. Žmonės kuo įvairiausi: panirę į mokslą, kūrybą, pasitenkinantys tik mokslinio darbo regimybe, ambicingi, siekiantys karjeros, gero gyvenimo, kilniadvasiai, intrigantai, principingi, darantys kompromisus, kovojantys dėl vietos po saule, būgštaujantys dėl praeities ideologinių „nuodėmių“, su visomis žmogiškomis aistromis... Jaunasis rektorius iš karto pareiškė, kad reikalaus iš universiteto dėstytojų ir mokslinio darbo. Dėstytojų vietoms užimti kas penkeri metai buvo skelbiamas konkursas. Mokslinio darbo rezultatai buvo vienas iš svarbiausių kriterijų. Tiesa, vieneriems metams rektorius galėjo priimti dėstytoją savo įsakymu. Dėl konkursų rezultatų Maskvos įstaigos susilaukdavo daug skundų. Kartais nepatenkintiems į pagalbą ateidavo politiniai-ideologi-

niai sąjungininkai. Kai Medicinos fakultete konkurso nelaimėjo I. Skliutauskas – nors patyręs terapeutas, tačiau jau senas žmogus, nebepajėgiantis tinkamai dirbti – G. Zimanas spaudoje organizavo kampaniją prieš Medicinos fakulteto dekaną S. Pavilonį. Jis buvo apkaltintas įvairiomis nuodėmėmis, net fašizmu. Rašyta net sąjunginėje spaudoje. S. Pavilonis nutarė pasitraukti – tai jam išėjo į naudą. Turėdamas daugiau laisvo laiko, parašė ir apgynė medicinos mokslų daktaro disertaciją. Vėliau vėl buvo išrinktas dekanu.

Kartais darbuotojus bandydavo „nuleisti iš aukščiau“. Kartą paskambino iš LKP CK partinių organų skyriaus:

– Ar universitetui netrūksta ideologinių disciplinų dėstytojų? Ar negalėtų priimti...

– Ką tokį?

– Mokslų kandidatą M. Burokevičių.

– Esame nusistatę ne didinti, bet mažinti kvailių skaičių universitete!

Taip, rektorius kartais tvyksteldavo. Susikaupusios emocijos virsdavo aštriomis ir tiksliai smingančiomis žodžių strėlėmis. Charakteris. O po to – na, gerai, svarstykite, ar tikrai to fakultetui reikia, ar universitetui bus naudinga? Vadovo postas automatiškai reiškė, kad būsi renkamas, skiriamas į įvairius organus, tarybas, turėsi sakyti progines kalbas, dalyvauti daugybėje posėdžių, kuriuose dažnai tuščiai gaiši laiką, užuot užsiėmęs svarbiais konkrečiais reikalais. Tokios žaidimo taisyklės. Palaipsniui J. Kubilius tuomet įgudo, kad laikas tuščiai nebėgtų, užsiimti matematika, galvoti apie savo uždavinius ir vis šį bei tą užsirašinėti. Iš pradžių kitiems tai nepatiko: kaip šitaip galima? Į tai J. Kubilius atšaudavo, kad Cezaris iškart sugebėdavo daryti keturis penkis darbus, o jis apsiribojęs tik dviem.

Vėliau, jau vyresnio amžiaus, profesorius J. Kubilius per formalų ar neinformatyvų posėdį, ypač dirbant prie rankraščių praleistų nakties valandų, paprasčiausiai užsnūdavo. Toks laisvas atsidavimas savo gyvenimo ritmui, švelnia ironija atmieštas požiūris į tai, kas vyksta aplinkui, keldavo ir šypseną, ir pagarbą. Juk dauguma tokiomis atvejais pasirenka miegą atviromis akimis.

Universiteto auginimas

Spragtelį elektros jungiklis, ir rytinės prieblandos akimirksniu dingsta iš erdvaus kabineto. Didelis masyvus stalas visiškai tuščias. Tačiau įėjusiam rektoriui atrodo, kad jis visas apkrautas. Rūpesčiais, nė plaštakos dydžio laisvos vietos nėra. Dienos rūpesčiais, kurių akimoju galima atsi-kratyti, bet ir tokių, prie kurių teks dar grįžti, kurių nenustumsi nei šiandien, nei rytoj...

Vis nauji potvarkiai dėl studijų tvarkos. Po TSKP XX suvažiavimo Maskva pradėjo kalbėti apie aukštojo mokslo reformą. Svarbiausias trūkumas – silpnas mokslo ryšys su praktika. 1958 metais TSRS Aukščiausioji taryba priėmė įstatymą apie mokyklos ir gyvenimo ryšio stiprinimą bei tolesnę švietimo sistemos plėtrą. Įstatymas palietė ir aukštąsias mokyklas. Daugelyje specialybių pirmuosius porą metų studentai turėjo mokytis vakariniu ar neakivaizdiniu būdu, derindami mokslą su darbu. Taigi dieną dirbti, naktį mokytis. Aštuoniasdešimt nuošimčių priimamų studentų turėjo turėti dvejų ar daugiau metų darbo stažą. Pasipylė raštai, dokumentai, nutarimai. Juos reikėjo vykdyti arba sudaryti regimybę, kad jie vykdomi. Kita ver-